

УДК 342.9

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ВИНИКНЕННЮ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ В ОРГАНАХ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Олександра МУСІЄНКО,
аспірант

Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

SUMMARY

The paper studied the possibility of and identify corruption risks in the course of its executive powers and eliminate the conditions and causes of these risks. As well as an analysis of the changes under the new Law of Ukraine "On state service" regarding the professional activity of the executive power, the corruption risks that arise in their work and areas of possible abuse. Examples of possible implementation of administrative and legal measures to prevent corruption risks that arise in the performance of executive bodies.

Key words: government agencies, corruption risks public service.

АНОТАЦІЯ

У статті проведено дослідження можливостей виникнення та виявлення корупційних ризиків під час здійснення своїх повноважень органами виконавчої влади й усунення умов і причин виникнення цих ризиків. Також проаналізовано зміни, відповідно до нового Закону України «Про державну службу», що стосуються професійної діяльності органів виконавчої влади, корупційних ризиків, які виникають у їх роботі, і сфер можливих зловживань. Наведено приклади здійснення можливих адміністративно-правових заходів для запобігання корупційним ризикам, що виникають під час службової діяльності органів виконавчої влади.

Ключові слова: органи виконавчої влади, корупційні ризики, державна служба.

Постановка проблеми. За останні роки проблема корупції та шляхи її вирішення привертають багато уваги не лише теоретиків, а й практиків, також міжнародних спільнот і організацій. На сьогодні однією з найголовніших завдань української політики є наближення українського законодавства до міжнародних стандартів, що стосуються боротьби з корупцією, а також виконання міжнародних рекомендацій. У зв'язку з цим було прийнято немало нових законодавчих актів, які регулюють антикорупційну діяльність в Україні та передбачають створення принципово нових органів, уповноважених запобігати і протидіяти корупції в Україні. Крім того, сьогодні діє новий Закон України «Про державну службу», що передбачає революційні зміни в професійній діяльності державних службовців, у тому числі органів виконавчої влади. Одним із основних напрямів у сфері запобігання корупції є виявлення корупційних ризиків, які можуть виникнути в діяльності представників органів виконавчої влади, а також усунення умов і причин виникнення цих ризиків.

Актуальність теми. Проблемам корупції та запобігання цьому явищу приділяли увагу багато вчених України та країн близького зарубіжжя. Вони висвітлені в численних публікаціях, авторами яких є Д.М. Бахрах, Н.А. Галаган, О.К. Засторожна, Л.А. Калініна, А.Н. Крамник, О. В. Кузьменко, О.Є. Луньов, В.М. Манахін, Л.Л. Попов, Н.Г. Салішева, М.С. Студенікін. Метою дослідження цих учених було вивчення стану корупційних діянь у нашій державі, а також визначення загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів у профілактичній роботі щодо запобігання корупції в органах виконавчої влади.

Отже, **метою статті** є дослідження можливостей виникнення та виявлення корупційних ризиків під час здійснення своїх повноважень органами виконавчої влади й усунення умов і причин виникнення цих ризиків.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні надзвичайно гостро стоїть проблема корупції в Україні, суттєво впливаючи на подальшу долю держави та її

розвиток. Також корупція є однією з найбільших перешкод на шляху інтеграції України до світового співтовариства й розвитку громадянського суспільства.

Нині в нашій державі здійснюється низка заходів у сфері запобігання та протидії корупції, більша частина з яких направлена саме на запобігання корупції, як і в більшості країн Європи. Одним із основних напрямів у сфері запобігання корупції є виявлення корупційних ризиків, які можуть виникнути в діяльності органів виконавчої влади, а також усунення умов і причин виникнення цих ризиків. Указані корупційні ризики постійно досліджуються науковцями та громадськими організаціями в різних сферах державного управління.

Вивчення шляхів виявлення корупційних ризиків необхідно розпочати з дослідження сфер можливих зловживань в органах виконавчої влади.

По-перше, потужним джерелом і стимулом для різноманітних форм корупційних виявів може бути монополізм, який виражає інтереси об'єктів суспільства на користь монополіста. У цьому випадку зовсім не обов'язково брати до уваги лише ринок, монополізм на сьогодні виникає також в інших сферах життєдіяльності людини, таких як освіта, медицина, засоби масової інформації, зовнішня торгівля тощо. Отже, порушується ст. 42 Конституції України, яка передбачає: «Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускається зловживання монополістичним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція» [1]. Монополізм будь-якої сфери повинен бути врегульований як на нормативному рівні, так і на практиці.

По-друге, з монополізмом тісно пов'язане таке явище, як дефіцит. Дефіцит породжує боротьбу за дефіцитні ресурси, можливості, послуги. Як наслідок, суб'єкти, які розподіляють дефіцит, постійно зазнають тиску з боку правління.

По-третє, однією з форм дефіциту є дефіцит на об'єктивну, правдиву інформацію як комерційного, так і соціально-політичного характеру, тобто дефіцит гласності.

Орієнтовно корупційні діяння можуть мати місце:
 – у сфері споживчого ринку (під час видання ліцензій на право зайняття деякими видами діяльності: виробничої, торговельно-посередницької, надання послуг тощо);

– під час видання дозволів на встановлення об'єктів малих архітектурних форм: кіосків, павільйонів, палаток, стоянок тощо;

– у процесі приватизації (під час вибору неконкурентних способів приватизації в інтересах деяких осіб, унаслідок чого сповільнюється поява ефективних приватних власників. Саме у сфері приватизації необхідні гласність, прозорість і контроль. Через неправомірну приватизацію збільшується майнова нерівність населення);

– під час встановлення заниженої вартості майна чи об'єктів комунальної власності в інтересах фізичних і юридичних осіб (часто деякі суб'єкти, утягуючи в корупційну діяльність повноважних органів виконавчої влади, скуповують великі об'єкти нерухомості, такі як підприємства, заводи, за дуже низькими цінами, унаслідок чого державні та місцеві бюджети не мають необхідних надходжень);

– під час видання патентів чи продовження терміну продажу приміщення, де знаходяться об'єкти малої приватизації;

– під час втручання в процес проведення аукціону чи торгів при приватизації об'єктів;

– під час незаконного списання товарно-матеріальних цінностей і майна на підприємствах, що підлягають приватизації, з метою зменшення їхньої вартості;

– під час незаконного переміщення приватизаційних цінних паперів між посередниками;

– під час оформлення права власності при купівлі-продажу житла, нерухомості приватними та юридичними особами;

– у системі охорони здоров'я (під час видання пільгових санаторно-курортних путівок, направлення до лікувальних закладів осіб для безплатного стаціонарного лікування, вирішення питань щодо присвоєння групи інвалідності зацікавленим особам, виділення й передання частини приміщення медичних установ, лікарень тощо в оренду комерційним структурам);

– у системі освіти (під час отримання права переорієнтації навчальних закладів на платні форми навчання; надання права організації роботи навчального закладу за статусом школи-ліцею; організації платних курсів, підготовки абітурієнтів до вступу у виші при інститутах, технікумах, коледжах тощо; втручання в роботу прийомних комісії чи деяких її членів, у процес прийому вступних іспитів);

– у системі агропромислового комплексу (під час розпаювання земель; використання земель запасу та резервного фонду, заповідних зон, земель рекреаційного призначення тощо; визначення видів сільськогосподарських культур для вирощування на конкретних земельних наділах);

– у системі державного управління (під час визначення органами виконавчої влади чи місцевого самоврядування виконавців замовлень за рахунок місцевого чи державного бюджету серед суб'єктів підприємницької діяльності тощо).

З урахуванням вищезазначеного органи виконавчої влади, які працюють у сферах, де існує «підвищений» ризик виявів корупції, пов'язані з виконанням таких функцій:

- 1) надання державних замовлень усіх видів;
- 2) планування та контроль завдань;
- 3) надання дозволів на перебування, на роботу;
- 4) контролю за дотриманням встановленого порядку, наприклад, порядку будівництва або порядку торгівлі;
- 5) оформлення комунальних справ;
- 6) надання соціального житла;

7) прийом іспитів, надання прав і патентів;

8) надання дозволів на використання транспортних засобів, що не відповідають нормі, та на особливі вантажні перевезення;

9) здійснення закупівель;

10) звільнення від військової або цивільної служби;

11) процес надання політичного сховища;

12) визначення і стягнення податків;

13) часті зовнішні контакти, пов'язані з контрольною та наглядовою діяльністю;

14) розпорядження бюджетними коштами у великому обсязі, фінансування державних замовлень і дотацій, надання субсидій;

15) надання додаткових виплат, концесій, дозволів тощо;

16) робота з конфіденційною інформацією;

17) управлінська діяльність у центральних і місцевих органах державної виконавчої влади та місцевого самоврядування [2].

Крім того, корупція виникає й у виборчій системі держави. Першопричиною цього є недосконалість виборчого законодавства, яке надмірно захищає депутатський статус, не забезпечує реальної залежності виборних осіб від виборців [3, с. 126].

Із правового погляду в разі поширення корупції в державі дискредитується право як основний інструмент регулювання життя держави й суспільства. У суспільній свідомості формується думка про беззахисність громадян і перед злочинністю, і перед владою. Існування корупції в правоохоронних органах призводить до зміцнення організованої злочинності, яка, об'єднуючись із корумпованими групами чиновників і підприємців, посилюється все більше, оскільки має доступ до політичної влади й можливості для відмивання грошей. Як наслідок, громадяни зневірюються в цінності демократії, руйнуються демократичні інститути, ставиться під загрозу існування громадянського суспільства [4, с. 128].

10.12.2015 було прийнято Закон України «Про державну службу», який називають абсолютно новим і посправжньому революційним. Порівняно з попередньою редакцією, чинний Закон містить багато змін і, у свою чергу, корупційних ризиків для органів виконавчої влади. Так, новим Законом було проведено розмежування політичних та адміністративних посад, посади й функції органів з обслуговування та патронату служби; визначено тотальні відкриті конкурси під час призначення на державну службу; підвищено відповідальність чиновників тощо. Насамперед необхідно зазначити те, що коло посад в органах державної влади, а отже, і в органах виконавчої влади, на які буде поширюватись дія Закону України «Про державну службу», значно звузилось. Відповідно, дія цього Закону поширюється на державних службовців:

– секретаріату Кабінету Міністрів України;

– міністерств та інших центральних органів виконавчої влади;

– місцевих державних адміністрацій;

– органів прокуратури;

– органів військового управління;

– закордонних дипломатичних установ України;

– голів місцевих державних адміністрацій, керівників апаратів (секретаріатів) Верховної Ради України, допоміжних органів, утворених Президентом України, Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим, Антимонопольного комітету України, Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Фонду державного майна України, Конституційного Суду України, Верховного Суду України, вищих спеціалізованих

судів, Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Національного агентства з питань запобігання корупції, Ради національної безпеки і оборони України, Рахункової палати, а також державних колегіальних органів, посади голів і членів яких не належать до посад державної служби;

– інших державних органів.

Дія Закону України «Про державну службу» не поширюється на:

– Президента України;

– Главу Адміністрації Президента України та його заступників, Постійного Представника Президента України в Автономній Республіці Крим і його заступників;

– членів Кабінету Міністрів України, перших заступників і заступників міністрів;

– Голову та членів Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Голову та членів Антимонопольного комітету України, Голову та членів Національного агентства з питань запобігання корупції, Голову та членів Рахункової палати, Голову та членів Центральної виборчої комісії, голів і членів інших державних колегіальних органів;

– Секретаря Ради національної безпеки і оборони України та його заступників;

– Голову Державного комітету телебачення і радіомовлення України та його заступників, Голову Фонду державного майна України та його заступників;

– народних депутатів України;

– Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та його представників;

– службовців Національного банку України;

– депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Голову Ради міністрів Автономної Республіки Крим і його заступників, міністрів Автономної Республіки Крим;

– депутатів місцевих рад, посадових осіб місцевого самоврядування;

– суддів;

– прокурорів;

– працівників державних органів, які виконують функції з обслуговування;

– працівників державних підприємств, установ, організацій, інших суб'єктів господарювання державної форми власності, а також навчальних закладів, заснованих державними органами;

– військовослужбовців Збройних Сил України й інших військових формувань, утворених відповідно до закону;

– осіб рядового та начальницького складу правоохоронних органів і працівників інших органів, яким присвоюються спеціальні звання, якщо інше не передбачено законом;

– працівників патронатних служб [5].

З одного боку, позитивним є те, що охоронці, водії, кур'єри, особи, які здійснюють прибирання й ремонт приміщень, прилеглої території, виконують інші технічні функції, наприклад, копіювання матеріалів, інші працівники, котрі виконують у державних органах низьокваліфіковані роботи, втратили статус державного службовця. Але, з іншого боку, багато запитань виникає щодо статусу осіб, які своєю працею забезпечують роботу зазначених структурних підрозділів, втратили, відповідно до Закону, статус держслужбовця, але продовжують, відповідно до своїх обов'язків, виконувати функції держави. На таких працівників якраз не буде поширюватися дія антикорупційного законодавства, що, у свою чергу, створює корупційні ризики.

Така ж ситуація виникає з радниками, консультантами, помічниками Президента України, народних депутатів, міністрів та інших посадовців. На цих осіб більше не

поширюється обов'язок щороку подавати декларацію про майно, доходи, витрати й зобов'язання фінансового характеру, заборона на недопущення можливого конфлікту інтересів, тобто заборона працювати в безпосередньому підпорядкуванні близьких родичів, а також обмеження щодо використання службових повноважень на свою користь, обмеження щодо одержання дарунків, а головне – щодо зайняття іншою оплачуваною роботою, у тому числі підприємницькою діяльністю. Новим Законом це прямо не заборонено. Також не вважаються державними службовцями працівники патронатних служб, однак, що потрібно розуміти під терміном «патронатна служба», Закон тлумачення не дає [6].

Крім того, державні службовці категорії А не мають права бути членами політичних партій. Таке положення суперечить ст. 36 України, яка передбачає, що громадяни України мають право на свободу об'єднання в політичні партії. Ніхто не може обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій [1].

Під час прийому на роботу джерелом інформації, з якого можна дізнатися про вакантну посаду, зазвичай є оголошення в засобах масової інформації, запрошення від керівництва установи, поради родичів або знайомих. У процесі проведення опитування за допомогою анкетування серед державних службовців органів виконавчої влади було виявлено таке:

• 11% опитаних дізналися про посаду з оголошення в засобах масової інформації;

• 30% опитаних отримали запрошення від керівництва установи;

• 47% опитаних скористалися порадами близьких, родичів і друзів;

• 12% опитаних дізналися про вакантну посаду випадково.

Після проведеного дослідження можна підвести підсумок, що засоби масової інформації є малоефективним джерелом інформації про вакантні посади в органах виконавчої влади. Найбільшу частку опитаних становить запрошення від керівництва установи та поради близьких, родичів і друзів, тому можна зробити висновок про небажання приймати на роботу сторонніх осіб, а надання переваги створенню «своїх команд». Указана обставина підштовхує до виникнення корупційних ризиків під час здійснення своїх повноважень органами виконавчої влади. Той факт, що 12% опитаних дізналися про вакантну посаду випадково, свідчить про недосконалість кадрової роботи органів виконавчої влади.

Крім того, дуже часто виникають ситуації, коли вирішальну роль при зарахуванні на посаду відіграє керівництво закладу або ж рекомендації впливових людей. За таких обставин уже на момент прийняття на роботу майбутній працівник органу виконавчої влади отримує роль «боржника», а «кредитор», у свою чергу, отримує можливість у разі необхідності звернутися до нього за допомогою чи з тим чи іншим проханням, унаслідок чого створюється реальне підґрунтя для подальших корупційних зв'язків, адже призначення на перспективні посади супроводжуються подарунками та наданням взаємних послуг [7].

Під час виконання своїх професійних обов'язків органами виконавчої влади серед корупційних ризиків виникає, зокрема, такий, як наділення посадових осіб дискреційними повноваженнями – сукупністю прав та обов'язків державних органів, осіб, уповноважених на виконання функцій держави, що надають можливість на власний розсуд визначити повністю або частково вид і зміст управлінського рішення, яке приймається, або можливість вибору на власний розсуд одного з кількох варіантів управлінських рішень. Дискреційні повноваження мають такі ознаки:

– дають змогу органу виконавчої влади на власний розсуд оцінювати юридичний факт (фактичний склад), унаслідок чого можуть виникати, змінюватись або припинятись правовідносини;

– дають змогу на власний розсуд обирати одну з кількох форм реагування на певний юридичний факт;

– надають можливість органу виконавчої влади на власний розсуд вибирати міру публічно-правового впливу щодо фізичних і юридичних осіб, його вид, розмір, спосіб реалізації;

– дають змогу органу виконавчої влади обрати форму реалізації своїх повноважень – видання нормативного або індивідуально-правового акта, учинення (утримання від учинення) адміністративної дії;

– наділяють орган виконавчої влади правом повністю або частково визначати порядок здійснення юридично значущих дій, у тому числі строк і послідовність їх здійснення;

– надають можливість органу виконавчої влади на власний розсуд визначити спосіб виконання управлінського рішення, у тому числі передавати виконання прийнятого рішення підлеглим особам, іншим державним органам та органам місцевого самоврядування, установлювати строки і процедуру виконання.

Усунення такого ризику, як правило, потребує вдосконалення нормативно-правової бази, яка врегульовує діяльність відповідних посадових осіб.

Ще одним поширеним корупційним ризиком у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є неналежна організація роботи, яка виявляється у створенні відповідних умов, що спонукають громадян удаватися до корупційних дій. Насамперед це стосується сфери надання адміністративних послуг. Як приклад, можна навести обмежений доступ до органу чи посадової особи, штучне створення черг, установлення незручного для громадян графіку прийому, установлення обов'язку надання додаткових, не передбачених законодавством документів, відсутність належних умов для перебування громадян в органі, відсутність інформації про процедуру надання послуги тощо. Усунення таких ризиків можливе шляхом ширшого використання інформаційно-комунікаційних технологій (запровадження електронної черги, попереднього запису телефоном чи через електронну скриньку), установлення зручного для громадян графіку роботи, наявності інформаційних стендів і поширення інформації про порядок надання послуг у засобах масової інформації, забезпечення належних побутових умов для відвідувачів, забезпечення вільного доступу до необхідних бланків тощо [2].

Також істотним корупційним ризиком є недоброчесність поведінки службових і посадових осіб. Етичні та психологічні аспекти здійснюють досить великий вплив на сумлінність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, оскільки рішення приймаються передусім на основі власного досвіду, психологічного ставлення до виконуваної роботи і ґрунтуються на особистих переконаннях. Потрібно зазначити, що саме керівники органів виконавчої влади повинні демонструвати й заохочувати етичну поведінку, зокрема, шляхом створення адекватних умов роботи. Крім подання власного прикладу, керівники таких установ мають систематично контролювати виконання таких етичних правил поведінки. Це має відбуватися:

– регулярно;

– усебічно (тобто охоплювати всі питання та напрями діяльності);

– перевіряти працівників не лише з поганими показниками виконаної роботи, а й із гарними;

– об'єктивно (виключаючи упередженість);

– гласно (тобто про результати контролю необхідно повідомляти підконтрольним особам);

– найголовніше – результативно (тобто в результаті таких перевірок мають уживатися відповідні заходи впливу).

Прямолінійний підхід до викорінення корупції в органах виконавчої влади може негативно вплинути на фундаментальні права людини та громадянина. Програми і послуги, що передбачають можливість виникнення корупції, складно ліквідувати повністю. Може виникнути потреба в бюрократичному механізмі для ефективного адміністрування, а більш сильне примушення або стримування є зовсім недешевим. Тому мета полягає не в досягненні повної чесності, а в значному підвищенні порядності й, отже, ефективності й дієвості щодо виконання обов'язків державними службовцями [8].

Висновки. За результатами аналізу виникнення корупційних ризиків під час виконання своїх повноважень органами виконавчої влади, необхідно здійснити такі адміністративно-правові заходи запобігання виникненню таким ризикам:

1. Удосконалити механізм доступу громадян до публічної інформації, особливо стосовно суспільно важливих питань, які впливають на добробут населення, таких як виділення земельних ділянок у відповідній місцевості або існування вакантної посади в органі виконавчої влади чи інших органах державної влади.

2. Забезпечити доступ зацікавлених осіб до державних закупівель, так як він є обмеженим через домінування непрозорих і неконкурентних процедур закупівель при витрачанні бюджетних коштів.

3. Залучати громадські організації до процедури затвердження місцевих бюджетів, а також до формування антикорупційної політики.

4. Посилити контроль за цільовим ефективним використанням бюджетних коштів.

5. Запровадити реальні інструменти громадського контролю за виконанням антикорупційної політики органами виконавчої влади, у тому числі шляхом заслуховування затверджених планів-заходів і звітів виконавців цих заходів.

6. Визначити нормативно чіткі процедури фіксування та класифікації звернень до посадових осіб органів виконавчої влади від громадян і організацій, їх класифікації та звітування щодо реагування на них.

7. Звертати увагу на публікації засобів масової інформації щодо ознак корупційних правопорушень і публічні звернення.

8. Керівникам органів виконавчої влади подавати позитивний приклад несприйняття корупційних виявів під час здійснення службових повноважень і дотримання правил етичної поведінки державного службовця, пропагувати високоморальні якості, прозорість, гласність, справедливість, неупередженість під час прийняття рішень.

9. Запровадити використання інформаційно-комунікаційних технологій (запровадження електронної черги, попереднього запису телефоном чи через електронну скриньку), установлення зручного для громадян графіку роботи, наявності інформаційних стендів і поширення інформації про порядок надання послуг в засобах масової інформації, забезпечення належних побутових умов для відвідувачів, забезпечення вільного доступу до необхідних бланків тощо.

10. Удосконалити законодавство щодо дискреційних повноважень посадових осіб органів виконавчої влади.

Підводячи підсумки, варто зазначити, що, працюючи на державній службі, у тому числі в органах виконавчої влади, особливо на керівних посадах, кожний громадянин повинен стати прикладом нетерпимості до виявів корупції, сумлінно виконувати свої обов'язки, дотримуватися чинного законодавства та принципів доброчесності у своїй поведінці. Корумпована поведінка завдає шкоди авторитету як самому органу, так і державі загалом.

Список використаної літератури:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Методичні рекомендації з питань запобігання та протидії корупції, затверджені Наказом Головного управління державної служби України від 26.12.2007 № 337 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://do.gendocs.ru/docs/index-195499.html>.
3. Голіна В.В. Єдність загальносоціального і спеціально-кримінологічного попередження економічної злочинності / В.В. Голіна // Проблеми боротьби зі злочинністю в сфері економічної діяльності : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 15–16 грудня 1998 р.). – Х., 1999. – С. 124–130.
4. Зелінський А.Ф. Корислива злочинна діяльність / А.Ф. Зелінський, М.Й. Коржанський. – К. : Генеза, 1998. – 144 с.
5. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2016. – № 4. – Ст. 43.
6. Пилипенко В. Новий закон про державну службу: диверсія, направлена на підриг української державності / В. Пилипенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://blogs.lb.ua/volodymyr_pylupenko/303561_noviy_zakon_pro_derzhavnu_sluzhbu.html.
7. Корупційні ризики надання адміністративних послуг та контрольно-наглядової діяльності в Україні / [П. Коліушко, В. Тимошук, О. Банчук, І. Бекешкіна та ін.] ; Центр політико-правових реформ, Фонд «Демократичні ініціативи». – К. : ФОРМ Оскарівка О.М., 2009. – 196 с.
8. Маринюк М.В. Боротьба з корупцією в органах виконавчої влади / М.В. Маринюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://radnuk.info/pidrychnuku/admin-pravo/495-butyak/21321-2012-06-14-08-49-42.html>.

